

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Από τον Αλέξανδρο στον Αύγουστο

Andrew Erskine

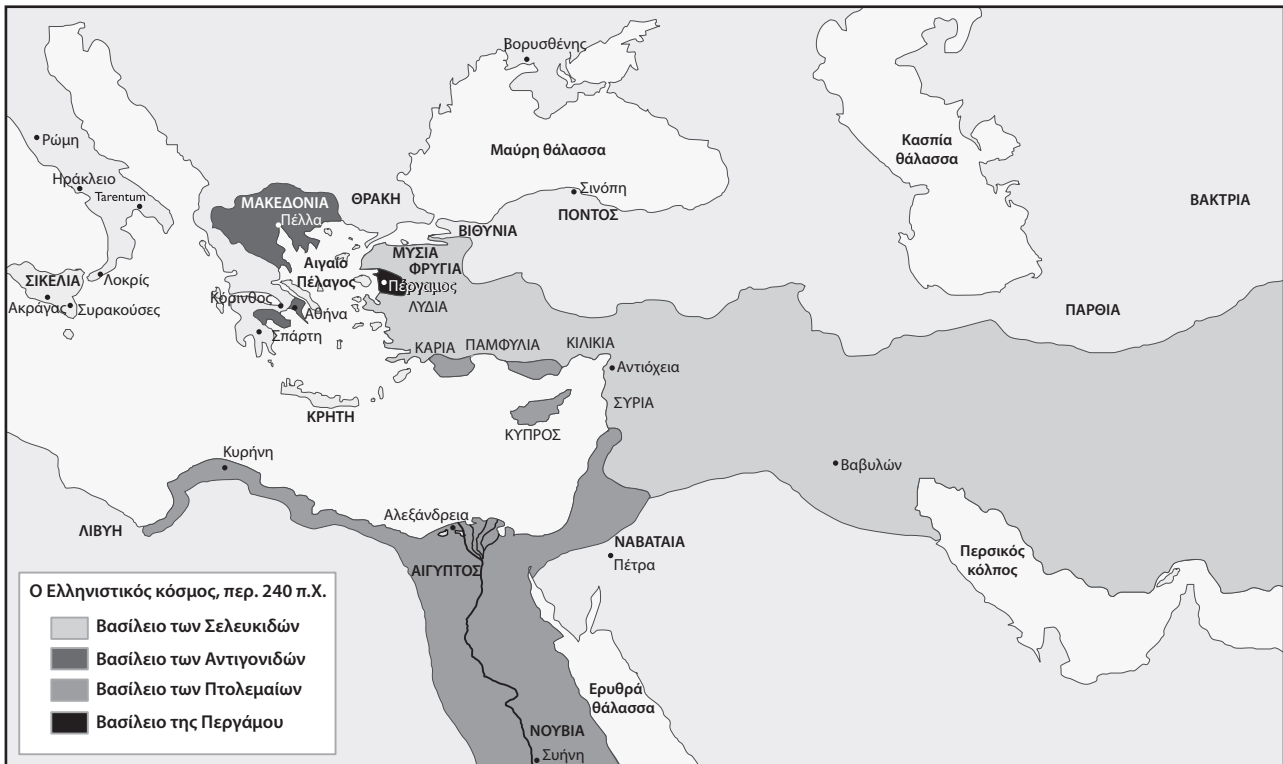
Για έναν Έλληνα την εποχή της ανόδου του Αλεξάνδρου στον θρόνο το 336 π.Χ. η Περσική αυτοκρατορία αποτελούσε δομικό τμήμα του κόσμου, μια υπερδύναμη της οποίας η επικράτεια εκτεινόταν από τη Μικρά Ασία ως τη Βακτρία, ή με τα σημερινά δεδομένα από την Τουρκία ως το Αφγανιστάν. Υπό τη δυναστεία των Αχαιμενιδών είχε δεσπόσει στην Ανατολή επί δύο σχεδόν αιώνες και είχε για καιρό κεντρίσει τη φαντασία των Ελλήνων παρατηρητών. Ωστόσο, σε λίγα μόνο χρόνια θα έπαυε να υπάρχει, ηττημένη από έναν νεαρό Μακεδόνα βασιλιά, ο οποίος θα έπαιρνε τη θέση του Μεγάλου Βασιλέα. Η αυτοκρατορία του Αλεξάνδρου, παρ' όλα αυτά, δεν θα είχε την ίδια διάρκεια ζωής. Όταν πέθανε ο Αλέξανδρος στη Βαβυλώνα το 323 π.Χ., δεν άφησε κληρονόμο ο οποίος να είναι σε θέση να κρατήσει ενωμένα όλα αυτά τα διαφορετικά εδάφη· αντίθετα, ο θάνατός του σήμανε την αρχή πολύχρονων πολέμων μεταξύ των μελών της μακεδονικής ελίτ, τα οποία διαμόρφωσαν βασιλεία για τον εαυτό τους εκτός των ορίων της αλεξανδρινής αυτοκρατορίας.

Το παρόν κεφάλαιο έχει σκοπό να προσφέρει μια εικόνα του ιστορικού πλαισίου στο οποίο γεννήθηκε η ελληνιστική λογοτεχνία. Η θεμελιώδης μεταβολή σε σχέση με την κλασική περίοδο είναι η εμφάνιση των ισχυρών Ελληνομακεδόνων βασιλέων με την αχανή επικράτεια και τον τεράστιο πλούτο. Οι βασιλείς αυτοί παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο σε ολόκληρο το κεφάλαιο. Μετά τη σύντομη εξέταση της εμφάνισης των ελληνιστικών βασιλείων θα διερευνήσω τρία βασικά θέματα που έχουν ιδιαίτερη σχέση με όσα γνωρίζουμε για τη λογοτεχνία στον μεταμορφωμένο αυτό κόσμο: καταρχήν, τη σχέση μεταξύ της βασιλικής

εξουσίας και της λογοτεχνικής κουλτούρας (η οποία εξετάζεται με περισσότερες λεπτομέρειες από τους Stephens και Strootman στον ανά χειράς τόμο), στη συνέχεια τη θέση της πόλεως στον κόσμο μετά τον Αλέξανδρο, και τέλος την επίδραση της Ρώμης.

Μετά τον Αλέξανδρο

Ο θάνατος του Αλεξάνδρου άφησε μια απέραντη αυτοκρατορία χωρίς ηγεμόνα. Η βασιλεία βρισκόταν στην αρχή στα χέρια του γιου του, Αλεξάνδρου Δ', ο οποίος ήταν βρέφος, και του ετεροθαλούς αδερφού του, Φιλίππου Αρριδαίου, ο οποίος φέρεται ότι ήταν διανοητικά ανάπηρος· κανείς από τους δύο δεν ήταν σε θέση να κυβερνήσει. Ούτε υπήρχε κάποιος ο οποίος μπορούσε να ασκήσει αδιαφιλονίκητα την εξουσία στη θέση τους. Αντ' αυτού, οι στρατηγοί του Αλεξάνδρου φαίνεται ότι είχαν προσπαθήσει να συνεχίσουν όπως πριν, διοικώντας την αυτοκρατορία, κατανέμοντας τις περιφέρειες, κόβοντας για πρώτη φορά νομίσματα του Αλεξάνδρου και καταστέλλοντας την εξέγερση στην Ελλάδα. Κατά πάσα πιθανότητα, σχεδίαζαν επίσης ο καθένας τους τη στρατηγική του για το μέλλον, αλλά όποια κι αν ήταν τα σχέδιά τους, προσποιούνταν ότι υποστήριζαν την αυτοκρατορία και τους δύο βασιλείς. Ακόμη κι έτσι, στα ταραχώδη χρόνια που ακολούθησαν τον θάνατο του Αλεξάνδρου ο αριθμός των θυμάτων ήταν μεγάλος. Ο Αντίπατρος, ο Κρατερός και ο Περγάκης συγκαταλέγονται μεταξύ των πολιτικών και στρατιωτικών ισχυρών ανδρών στο τέλος της βασιλείας του Αλεξάνδρου, αλλά κανείς τους δεν αξιοποίησε αποτελεσματικά τη νέα κατάσταση και όλοι τους βρήκαν τον

Χάρτης 2.1 Ο ελληνιστικός κόσμος, περ. 240 π.Χ.

θάνατο μέσα στα τέσσερα χρόνια που ακολούθησαν τον θάνατο του ίδιου του Αλεξάνδρου: ο ένας λόγω γήρατος, ο άλλος σε μάχη και ο τρίτος ως θύμα ανταρσίας αντίστοιχα. Ο Ευμένης, ο οποίος είχε επικρατήσει του Κρατερού, σημείωσε στη συνέχεια σημαντικές επιτυχίες, παρά το γεγονός ότι ήταν μάλλον Έλληνας παρά Μακεδόνας, μέχρι που και ο ίδιος υπέκυψε στον Αντίγονο τον Μονόφθαλμο. Ο Πολυπέρχων, στον οποίο ο Αντίπατρος είχε αναθέσει την κηδεμονία του Αλεξάνδρου Δ' και του Φιλίππου Αρριδαίου, απέτυχε να χρησιμοποιήσει αυτό το πλεονέκτημα και γρήγορα υποσκελίστηκε από τον γιο του Αντιπάτρου Κάσσανδρο. Η βασιλική ιδιότητα δεν έσωσε τον Φίλιππο Αρριδαίο και τη σύζυγό του Ευρυδίκη, οι οποίοι βρήκαν το θάνατο από τα χέρια της μητριάς του Φιλίππου Ολυμπιάδας. Εκείνη με τη σειρά της εκτελέστηκε από τον Κάσσανδρο.

Λίγοι θα μπορούσαν να προβλέψουν ότι σε διάστημα δεκαπέντε ετών μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου οι ηγετικές μορφές της Μακεδονικής αυτοκρατορίας θα ήταν ο Αντίγονος, ο Κάσσανδρος, ο Πτολεμαίος, ο Λυσίμαχος και ο Σέλευκος. Δεν υπήρχε πια ούτε ο Αλέξανδρος Δ', ο οποίος είχε εκτελεστεί μυστικά από τον Κάσσανδρο, προτού ενηλικιωθεί και αμφισβητήσει τη θέση του δεύτερου ως ηγεμόνα της Μακεδονίας. Ο Πτολεμαί-

ος είχε διεκδικήσει τη διοίκηση της Αιγύπτου, όταν διανεμήθηκαν οι σατραπείες μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου, και την είχε υπερασπιστεί ενάντια σε κάθε επίθεση, όπως η εισβολή στην οποία ο Περδίκκας έχασε τη ζωή του· ομοίως, ο Λυσίμαχος είχε αποκτήσει τον έλεγχο της Θράκης. Αν και κανείς τους δεν εγκατέλειψε τις επεκτατικές περιπέτειες, και οι δύο είχαν επικεντρωθεί στην ενίσχυση της θέσης τους στις κατακτημένες περιοχές. Ο Σέλευκος είχε πολύ μεγαλύτερη δυσκολία να επιβληθεί ως κυβερνήτης της Βαβυλώνας· ανατράπηκε από τον Αντίγονο και επανήλθε στην εξουσία χάρη στη βοήθεια του Πτολεμαίου. Η κυρίαρχη μορφή, ωστόσο, στα τέλη του 4^{ου} αιώνα ήταν αναμφίβολα ο Αντίγονος, φιλοδοξία του οποίου ήταν, όπως πιστεύεται, η επανένωση της αυτοκρατορίας υπό έναν μονάρχη. Διαρκώς σε πόλεμο και έχοντας τον έλεγχο της Μικράς Ασίας και, κατά καιρούς, και της κεντρικής Ασίας, ώθησε τους αντιπάλους του να ενώσουν τις δυνάμεις τους εναντίον του σε διάφορες περιστάσεις, με κορυφαία τη μάχη της Ιψού στη Φρυγία το 301 π.Χ., στην οποία σκοτώθηκε στο πεδίο της μάχης, ενώ ο γιος του Δημήτριος ο Πολιορκητής τράπηκε σε φυγή.

Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι ακόμη και μετά τη δολοφονία του Αλεξάνδρου Δ' κανείς

από τους στρατιωτικούς αυτούς ηγέτες δεν έσπευσε να διεκδικήσει τον τίτλο του βασιλιά. Ήταν, πράγματι, πολύ έντονη η ανάγκη να διατηρηθεί ένα είδος πίστης στην ύπαρξη μιας ενοποιημένης Μακεδονικής αυτοκρατορίας, ώστε τα έτη της βασιλείας του Αλεξάνδρου Δ΄ εξακολούθησαν να χρησιμοποιούνται για χρονολογικούς σκοπούς τόσο στη Βαβυλώνα όσο και στην Αίγυπτο ως το 306/5 π.Χ., αρκετά χρόνια δηλαδή μετά τον θάνατό του. Το 306 ο Αντίγονος, όπως ίσως θα περίμενε κανείς, ήταν ο πρώτος που διεκδίκησε τον τίτλο του βασιλιά για τον εαυτό του, αλλά σύντομα ακολούθησαν και οι αντίπαλοί του. Αυτό σηματοδότησε το τέλος της προσποίησης ότι τάχα η αυτοκρατορία του Αλεξάνδρου εξακολουθούσε να υπάρχει και άνοιξε τον δρόμο για τη διαμόρφωση των επιμέρους βασιλείων και των συνακόλουθων βασιλικών ιδεολογιών. Το να γίνει, ωστόσο, κανείς βασιλιάς δεν συνεπαγόταν την ίδρυση μιας δυναστείας. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε να φροντίσει κανείς για τη διαδοχή του, πράγμα που απέτυχαν να κάνουν τόσο ο Κάσσανδρος όσο και ο Λυσίμαχος. Όταν πέθανε ο Κάσσανδρος, οι γιοι του ήρθαν σε ρήξη και οδηγήθηκαν σε εμφύλιο πόλεμο, στον οποίο σκοτώθηκε η μητέρα τους, η κόρη του Φιλίππου Β΄ Θεσσαλονίκη. Κανείς από τους δύο γιους δεν κέρδισε το βασίλειο, το οποίο κατέλαβε και σύντομα έχασε ο Δημήτριος. Ο Λυσίμαχος, από την άλλη πλευρά, έκανε το λάθος να εξοντώσει τον μεγαλύτερο του γιο, με αποτέλεσμα να αφήσει πίσω του ένα ήδη εξασθενημένο βασίλειο, όταν σκοτώθηκε στη μάχη εναντίον του Σέλευκου στο Κουροπέδιο το 281 π.Χ..

Η αστάθεια στις βόρειες επαρχίες της Μακεδονίας και της Ηπείρου δημιούργησε τις συνθήκες για ένα από τα κυριότερα γεγονότα που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της κοσμοθεωρίας του Έλληνα του 3^{ου} αιώνα. Στις αρχές της δεκαετίας του 270 π.Χ. κελτικά φύλα, που ονομάζονταν Γαλάτες από τους Έλληνες, εισέβαλαν στη Μακεδονία και αποκάλυψαν πόσο ευάλωτος ήταν ο ελληνικός κόσμος. Κατάφεραν να προχωρήσουν νότια και να φτάσουν ως το μεγάλο ιερό του Απόλλωνα στους Δελφούς· αυτό αποτέλεσε ευκαιρία για θεική παρέμβαση, αλλά οδήγησε και στην ηρωική άμυνα των Αιτωλών. Κάποια φύλα, τα οποία διέσχισαν τη Θράκη και έφτασαν στη Μικρά Ασία, εγκαταστάθηκαν τελικά στην περιοχή που αργότερα θα γινόταν γνωστή ως Γαλατία και θα αποτελούσαν διαρκή ενόχληση για τους γεί-

τονες Έλληνες. Για τους Έλληνες της εποχής αυτής αυτό ισοδυναμούσε με την εισβολή των Περσών, η οποία ολοκληρώθηκε με τη δική τους μάχη των Θερμοπυλών το 279. Όταν ο Αντίγονος Γονατάς, γιος του Δημητρίου και εγγονός του Αντίγονου του Μονόφθαλμου, νίκησε περίπου 15.000 Κέλτες στη Λυσιμάχεια στη θρακική πλευρά του Ελλήσποντου το 277, θεωρήθηκε Σωτήρας (Σωτήρ) και η νίκη του τον συνέβαλε ώστε να εδραιώσει την εξουσία του ως βασιλιά της Μακεδονίας (Mitchell 2003). Τέλος, οι Αντιγονίδες είχαν κερδίσει ένα βασίλειο το οποίο θα διατηρούσαν, τουλάχιστον ως την άφιξη των Ρωμαίων.

Από τα βασίλεια αυτά, επομένως, επιβίωσαν τρεις δυναστείες οι οποίες αποτέλεσαν σημαντικές δυνάμεις σε όλη τη διάρκεια του 3^{ου} αιώνα. Οι Πτολεμαίοι είχαν την έδρα τους στην Αίγυπτο, παρόλο που σε διαφορετικές περιόδους η εξουσία τους εκτεινόταν ως την Κύπρο και το Αιγαίο πέλαγος· οι Σελευκίδες εδραίωσαν την κυριαρχία τους στη Συρία και τη Βαβυλωνία και με αυτόν τον τρόπο απέκτησαν τον έλεγχο της καρδιάς της παλιάς Περσικής αυτοκρατορίας· και οι Αντιγονίδες κατέληξαν να κυβερνούν την ίδια τη Μακεδονία και να ασκούν σημαντική επιρροή στην ηπειρωτική Ελλάδα. Επομένως, στην Ανατολή κυβερνούσαν ισχυρές ελληνομακεδονικές οικογένειες, αλλά δεν επρόκειτο για απλή αλλαγή στο πολιτικό εποικοδόμημα. Η μακεδονική κυριαρχία επέφερε την ίδρυση καινούριων ελληνικών πόλεων και μαζί με αυτήν έναν ελληνικό μεταναστευτικό πληθυσμό. Η πιο επιφανής από αυτές τις πόλεις ήταν η Αλεξάνδρεια στην Αίγυπτο, αλλά υπήρχαν πολλές άλλες, όπως η Αντιόχεια στον ποταμό Ορόντη στη Συρία ή η Σελεύκεια στον Τίγρη, όχι μακριά από τη Βαβυλώνα. Ελληνικές πόλεις υπήρχαν και στα βόρεια της Ανατολής ως και τη Βακτρία, όπως αποδεικνύουν οι ανασκαφές στο Άι Χανούμ (Holt 1999). Η σχέση ανάμεσα στους καινούριους και τους παλιούς πληθυσμούς αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα των ελληνιστικών μελετών. Βασιλείς με μεγάλους πολυεθνικούς πληθυσμούς φρόντισαν να γίνουν αρεστοί, πέρα από τον ελληνικό και μακεδονικό πυρήνα, και σε άλλες εθνικές ομάδες: ο Αντίοχος Α΄, για παράδειγμα, παίρνει τη μορφή ενός τοπικού βασιλιά στη Βαβυλώνα, ενώ στην Αίγυπτο προσωπογραφίες των Πτολεμαίων μπορούσαν να απεικονίζουν τον βασιλιά είτε σύμφωνα με την ελληνική παράδοση είτε κατά τον τρό-

πο των Αιγύπτιων Φαραώ (Kuhrt και Sherwin-White 1991· Walker και Higgs 2001: 40–45). Ενώ οι λόγιοι παλαιότερα θεωρούσαν ότι η Αλεξάνδρεια ήταν κατεξοχήν ελληνική, η αρχαιολογία στις μέρες μας δείχνει ότι η πόλη ήταν πολύ πιο σύνθετη, και ότι οι ίδιοι οι Πτολεμαίοι φαίνεται ότι είχαν προωθήσει μέσα στην πόλη την αιγυπτιακή και αιγυπτίζουσα παράλληλα με την ελληνική αρχιτεκτονική και γλυπτική (Ashton 2004· McKenzie 2003· Stephens στον ανά χείρας τόμο).

Οι βασιλείς αυτοί επρόκειτο να κυριαρχήσουν στην ανατολική Μεσόγειο και πέρα από αυτή για περισσότερο από εκατό χρόνια, με την κυριαρχία του ενός να αμφισβητείται μόνον από κάποιον από τους άλλους. Στη Δύση, ωστόσο, οι νίκες της Ρώμης επί της Καρχηδόνας στους δύο πρώτους Καρχηδονιακούς πολέμους (264–241 και 218–201) αποκάλυψαν μια νέα δυναμική στρατιωτική δύναμη. Μέσα σε δέκα χρόνια, στις αρχές του 2^{ου} αιώνα, δύο σημαντικές μακεδονικές δυναστείες, οι Αντιγονίδες και οι Σελευκίδες, είχαν ηττηθεί από τις ρωμαϊκές λεγεώνες, κάνοντας τους Έλληνες να συνειδητοποιήσουν τη δημιουργία μιας νέας τάξης πραγμάτων. Μέχρι τα μέσα του αιώνα η δυναστεία των Αντιγονιδών δεν υπήρχε πια. Οι Σελευκίδες εξακολούθησαν να αποτελούν σημαντική δύναμη στην Ασία για ένα μεγάλο μέρος του 2^{ου} αιώνα, αλλά όταν έχασαν τη Βαβυλώνα από τους Πάρθους, η δυναστεία τους αποδυναμώθηκε σημαντικά και το 64 π.Χ. έφτασε οριστικά στο τέλος της εξαιτίας του Πομπήιου. Παγιδευμένο στους ρωμαϊκούς εμφύλιους πολέμους το τελευταίο βασίλειο των πρώτων διαδόχων κατέρρευσε με την αυτοκτονία της Κλεοπάτρας το 30 π.Χ., έτος το οποίο συχνά χαρακτηρίζεται από τους μελετητές ως το τέλος όχι μόνο της δυναστείας των Πτολεμαίων αλλά και συνολικά της ελληνιστικής εποχής.

Το μαχαίρι και η *Ιλιάδα*

Ένα χρόνο μετά την άνοδο του Αλεξάνδρου στον θρόνο έφτασε στις Θήβες η φήμη ότι ο νέος βασιλιάς της Μακεδονίας είχε σκοτωθεί σε μάχη. Οι Θηβαίοι αντέδρασαν με εξέγερση· μόνον όταν ο Αλέξανδρος και τα στρατεύματά του απείχαν μερικές ώρες από την πόλη, έμαθαν οι Θηβαίοι τη θλιβερή αλήθεια. Η εξέγερσή τους καταπνίγηκε, η πόλη ισοπεδώθηκε και οι κάτοικοι πουλήθηκαν σαν δούλοι, αποτελώντας παράδειγμα

για όποιον θα σκεφτόταν να αντισταθεί στην εξουσία του Αλεξάνδρου στο μέλλον. Υπάρχει, ωστόσο, μια εντυπωσιακή εξαίρεση μέσα στη γενική καταστροφή. Η οικία του ποιητή Πινδάρου έμεινε άθικτη και οι απόγονοί του εξαιρέθηκαν από την τύχη που είχαν οι συμπολίτες τους (Αρρ. Ανάβ. 1.7–9· Πλούτ. Αλέξ. 12). Ο συγκεκριμένος συνδυασμός βίας και λογοτεχνικής ευαισθησίας θα αποτελούσε μόνιμο χαρακτηριστικό του ελληνιστικού κόσμου. Ο Αλέξανδρος, όπως λέγεται, κοιμόταν με δύο αντικείμενα κάτω από το μαξιλάρι του, ένα μικρό μαχαίρι και ένα αντίγραφο της *Ιλιάδας*, την οποία θεωρούσε εγχειρίδιο της πολεμικής τέχνης. Πράγματι, όταν έπρεπε να επιλέξει το πολυτιμότερο από τα υπάρχοντά του για να το τοποθετήσει σε ένα βαρύτιμο μικρό κιβώτιο προερχόμενο από τα λάφυρα του Δαρείου, επέλεξε την *Ιλιάδα* (Πλούτ. Αλέξ. 8.2).

Το 334 π.Χ. ο Αλέξανδρος είχε ήδη επιβάλει την κυριαρχία του στη Μακεδονία και την ηπειρωτική Ελλάδα. Όλοι οι αντίζηλοι για τον μακεδονικό θρόνο ήταν νεκροί, οι Θήβες ήταν ερειπωμένες και ο Αλέξανδρος ήταν έτοιμος να μεταβεί στην Ασία. Ο τρόπος με τον οποίο το έκανε λείει πολλά. Στην ευρωπαϊκή πλευρά του Ελλήσποντου ο Αλέξανδρος απέτισε φόρο τιμής στο ιερό του ήρωα Πρωτεσίλαου, ο οποίος αποβιβάστηκε πρώτος από το πλοίο κατά την Τρωική εκστρατεία. Με αυτή την πράξη του ανακάλεσε στη μνήμη την ηρωική εποχή, ενώ ταυτόχρονα αντιπαρέβαλε τον θρησκευτικό σεβασμό που ο ίδιος επέδειξε στην προγενέστερη βεβήλωση του ιερού από τους Πέρσες (Ηρόδ. 7.33, 9.116–120). Αποβιβαζόμενος στην Τρώαδα στο επονομαζόμενο λιμάνι των Αχαιών, ο Αλέξανδρος λέγεται ότι ήταν ο πρώτος που πήδηξε από τα πλοία, προτού συνεχίσει και διεκδικήσει την κυριότητα της περιοχής με την εξακόντιση ενός δόρατος (Διόδ. Σικ. 17.17· Αρρ. Ανάβ. 1.11.5· Stewart 1993: 78). Η μίμηση προκαλεί σύγχυση σχετικά με τα όρια μεταξύ ιστορίας και μύθου, λογοτεχνίας και ζωής.

Η επίκληση της *Ιλιάδας* και της εποχής των ηρώων ενισχύεται περαιτέρω από την επίσκεψη στην Τροία. Κυκλοφόρησαν πολλές ιστορίες σχετικά με τη συγκεκριμένη επίσκεψη: απέτισε φόρο τιμής στον τύμβο του Αχιλλέα, ενώ ο στενός του φίλος Ηφαιστίωνας έκανε το ίδιο στον τύμβο του Πάτροκλου· είδε τα κατάλοιπα του Τρωικού πολέμου στον ναό της Αθηνάς και αντάλλαξε την πανοπλία του με κάποια όπλα που ήταν εκτεθει-

μένα εκεί, στα οποία συμπεριλαμβανόταν μια ασπίδα την οποία πήρε αργότερα μαζί του στη μάχη· και προσέφερε θυσία στον Πρίαμο στον βωμό του Ερκαίου Διός, εκεί όπου ο πρόγονός του Νεοπτόλεμος είχε σκοτώσει τον Τρώα βασιλιά. Σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ο Αλέξανδρος καλλιέργησε την εικόνα του εαυτού του ως επικού ήρωα, ως νέου Αχιλλέα. Λέγεται ότι ο παιδαγωγός του του είχε δώσει το προσωνύμιο «Αχιλλέας» όταν ήταν παιδί, ότι ο Αλέξανδρος είχε στενοχωρηθεί επειδή δεν υπήρχε ο Όμηρος για να εξυμνήσει τα κατορθώματά του και ότι είχε θρηνησει τον Ηφαιστίωνα όπως ο Αχιλλέας τον Πάτροκλο. Τέτοιες ιστορίες ίσως αποτελούν προϊόν μεταγενέστερης επεξεργασίας, αλλά βασίζονται στην εικόνα που προέβαλλε ο ίδιος ο Αλέξανδρος σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Για τον Αλέξανδρο, έναν ισχυρό ηγέτη με μεγάλο στρατό ακολούθων, που δραστηριοποιούνταν εκτός του πλαισίου της πόλεως, η αναλογία με τον ομηρικό ήρωα ήταν ιδιαιτέρως ελκυστική και αρμύζουσα. Η επίδραση της συγκεκριμένης ιδέας αποτυπώνεται στον τρόπο με τον οποίο οι ελληνιστικοί βασιλείς απεικονίζονται μετέπειτα ως ήρωες, αγένειοι και ενίοτε γυμνοί. Ο Αλέξανδρος δεν ηγούνταν απλώς της εκστρατείας εναντίον των Περσών, αλλά και της επιστροφής στην εποχή των ηρώων (Πλούτ. Αλέξ. 15, Αρρ. Ανάβ. 1.11–12· Erskine 2001: 227–230).

Το ταξίδι του Αλεξάνδρου, που διέσχισε την Ασία και έφτασε ως τον Ινδό ποταμό, μπορεί να περιγραφεί ως ένα όργιο φόνων και καταστροφής υπό την επήρεια της μέθης, το οποίο, ωστόσο, συνοδευόταν πάντα από ποιοτικά αναγνώσματα. Ακόμη και στα βάθη της Ασίας ο Αλέξανδρος δεν ξέχασε την ελληνική λογοτεχνία, και αναφέρεται ότι είχε παραγγείλει στον Άρπαλο να του στείλει μερικά βιβλία. Όπως γράφει ο Πλούταρχος, παρέλαβε τις ιστορίες του Φίλιστου, τις τραγωδίες του Αισχύλου, του Σοφοκλή και του Ευριπίδη και τα ποιήματα του Τελέστη και του Φιλόξενου (Αλέξ. 8· Brown 1967). Το αίτημά του υπογραμμίζει το βαρβαρικό, μη ελληνικό περιβάλλον στο οποίο είχε βρεθεί και αποτελεί επίσης απάντηση σε όσους υπαινίσσονται ότι οι Μακεδόνες δεν ήταν γνήσιοι Έλληνες (Δημοσθ. Φιλ. 3. 31–32· Badian 1982).

Ενδεικτικό των πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών που επέφερε ο Αλέξανδρος είναι το γεγονός ότι τον 3^ο αιώνα π.Χ. η μεγαλύτερη συλλογή

ελληνικών βιβλίων στον αρχαίο κόσμο δεν βρισκόταν στη μητροπολιτική Ελλάδα, σε κάποια πόλη φημισμένη για την κουλτούρα της όπως η Αθήνα, αλλά στην Αίγυπτο (Stephens και Gruen στον ανά χειρας τόμο). Ούτε επρόκειτο για τη συλλογή ενός διανοουμένου ή φιλοσόφου, αλλά ενός στρατιωτικού διοικητή ο οποίος είχε συνοδεύσει τον Αλέξανδρο στην εκστρατεία του και είχε συμμετάσχει στις αιματηρές μάχες στις όχθες του Ινδού ποταμού. Ο Πτολεμαίος, ο γιος του Λάγου, ο οποίος μετέτρεψε τη διοικητική περιφέρεια της Αιγύπτου σε βασιλείο και αυτοαποκλήθηκε Πτολεμαίος Σωτήρ, έλαβε υπόψη του το μάθημα του Αλεξάνδρου για την ανάγκη διάδοσης της ελληνικής λογοτεχνίας στις βαρβαρικές χώρες και χρησιμοποίησε τη νεοαποκτηθείσα δύναμή του για να θέσει τα θεμέλια για τη Βιβλιοθήκη και το Μουσείο της Αλεξάνδρειας. Οι λογοτεχνικές φιλοδοξίες του Πτολεμαίου ήταν τέτοιες ώστε όχι μόνο να συλλέγει βιβλία, αλλά και να συγγράφει τα δικά του: έγραψε μια διήγηση της εκστρατείας του Αλεξάνδρου, χαμένη από την αρχαιότητα, που όμως αποτέλεσε την κύρια πηγή για την ιστορία του Αλεξάνδρου του Αρριανού.

Το Μουσείο και η Βιβλιοθήκη ήταν θεσμοί που λειτουργούσαν συμπληρωματικά, το πρώτο ως μια κοινότητα λογίων και το δεύτερο ως μια συλλογή βιβλίων. Μπορούν να εξεταστούν από δύο οπτικές γωνίες: τόσο ως τμήμα της ιστορίας της λογοτεχνίας, της φιλολογίας και της επιστήμης, όσο και στο πλαίσιο των στόχων και της ιδεολογίας της πτολεμαϊκής μοναρχίας και αυλής. Στην πρώτη περίπτωση η έμφαση θα δινόταν στα ονόματα όσων δούλευαν εκεί (Ευκλείδης, Καλλίμαχος, Ερατοσθένης), στο φάσμα των επιστημονικών κλάδων (λογοτεχνία, ιατρική, μαθηματικά, αστρονομία) και ειδικά στη νεωτερική λογοτεχνική δραστηριότητα, είτε επρόκειτο για τη συγγραφή ποίησης είτε για τη διόρθωση κλασικών κειμένων όπως εκείνα του Ομήρου και των Αθηναίων δραματικών ποιητών. Ωστόσο, οι δύο θεσμοί ήταν δημιούργημα των Πτολεμαίων βασιλέων και λειτουργούσαν σε ένα μοναρχικό πλαίσιο, γεγονός που εκφραζόταν πρακτικά με την εγκαθίδρυσή τους μέσα στο ίδιο το ανακτορικό συγκρότημα. Η οικονομική υποστήριξη συγγραφέων και διανοουμένων δεν ήταν κάτι καινούριο για τους ηγεμόνες, ούτε καν για τους Μακεδόνες· ο Αρχέλαος, ο βασιλιάς της Μακεδονίας τον 5^ο αιώνα, είχε φιλοξενήσει τον Ευριπίδη και ο Φίλιπ-

πος Β' είχε προσλάβει τον Αριστοτέλη ως δάσκαλο του Αλεξάνδρου. Το συγκεκριμένο, όμως, πτολεμαϊκό εγχείρημα ήταν πρωτοφανούς κλίμακας· στην πραγματικότητα, ήταν κάτι εντελώς διαφορετικό: επρόκειτο για τον θεσμό της πατρωνίας, ο οποίος κληροδοτούνταν από τη μία γενιά στην άλλη.

Οι Πτολεμαίοι αναμφίβολα επιζήτησαν τη δόξα που πήγαζε από την πατρωνία, όπως είχαν κάνει και οι προκάτοχοί τους, αλλά καθοδηγούνταν σε αυτό και από μια δική τους ιδιαιτερότητα. Τόσο οι ίδιοι όσο και οι Έλληνες και Μακεδόνες υπήκοοί τους βρίσκονταν μακριά από την πατρίδα τους· ευρισκόμενοι στην Αίγυπτο κατοικούσαν στην ουσία στις παρυφές του ελληνικού κόσμου. Συγκεντρώνοντας και αποκτώντας τον έλεγχο της ελληνικής λογοτεχνίας και φιλολογίας, οι Πτολεμαίοι διακηρύσσουν, τόσο στον εαυτό τους όσο και στους άλλους, ότι αποτελούν τμήμα του ελληνικού κόσμου. Κατ'ουσίαν εκφράζουν τη φιλόδοξη αξίωσή τους να αποτελέσει η Αίγυπτος το πολιτισμικό κέντρο του ελληνικού κόσμου, μια αξίωση η οποία αντανακλά και ενισχύει τη διεκδίκηση και της πολιτικής ηγεσίας του ελληνικού κόσμου από μέρους τους. Με αυτή την αρμοδιότητα δώρισαν ένα γυμνάσιο και μια βιβλιοθήκη στην πόλη της Αθήνας, δώρο της νέας πολιτισμικής πρωτεύουσας της Ελλάδας στην παλιά (Παυσ. 1.17.2· Habicht 1992). Αργότερα οι τυγχάρπαστοι Ατταλίδες θα εμφανίζονταν ως βασιικοί παίκτες στις ελληνιστικές διεθνικές σχέσεις μιμούμενοι τους Πτολεμαίους. Ίδρυσαν μια αντίπαλη βιβλιοθήκη και έδρασαν κι εκείνοι ως ευεργέτες της Αθήνας, χρηματοδοτώντας την κατασκευή της Στοάς του Αττάλου και της Στοάς του Ευμένους (Erskine 1995· Nagy 1998).

Δεν έφτασαν όλοι οι βασιλείς στο σημείο να θεσμοθετήσουν την πατρωνία με τον παρόμοιο τρόπο. Ωστόσο, οι Έλληνες διανοούμενοι και άνδρες των γραμμάτων ανήκαν στις βασιλικές αυλές σε ολόκληρη την ελληνιστική οικουμένη, διακηρύσσοντας με την παρουσία τους τον κοινό ελληνικό πολιτισμό (Strootman στον ανά χειράς τόμο). Η αυλή της Μακεδονίας στα μέσα του 3^{ου} αιώνα υπό τη μακρόχρονη ηγεμονία του Αντίγονου Γονατά παρουσιάζεται αναλυτικά στις διάσπαρτες και ανέκδοτες μαρτυρίες. Η δύναμη, ο πλούτος και φυσικά η σταθερότητα οδήγησε πολλές σημαντικές μορφές στη Μακεδονία. Κατά καιρούς έδρασαν εκεί φιλόσοφοι όπως ο Μενέδημος

από την Ερέτρια, ο στωικός Περσαίος και ο εμπνευσμένος από τους Κυνικούς Βίων ο Βορυσθενίτης, καθώς και ποιητές όπως ο Άρατος, του οποίου τα Φαινόμενα θεωρείται ότι γράφτηκαν κατά παραγγελία του Αντίγονου, και ο άγνωστος σήμερα Ανταγόρας ο Ρόδιος (*Vita Arati* 15· για τους φιλοσόφους Erskine 1990). Ο Ανταγόρας, ο συγγραφέας ενός έπους με τον τίτλο *Θηβαΐς*, είναι το αντικείμενο ενός αποκαλυπτικού ανεκδότη που καταγράφει ο Αθήναιος (8.340 κ.ε.). Όταν ο Αντίνοος βρίσκει τον Ανταγόρα να μαγειρεύει χέλια, τον ρωτά κατά πόσον ο Όμηρος θα είχε καταφέρει να γράψει την *Ιλιάδα* που εξυμνούσε τον Αγαμέμνονα, αν είχε περάσει όλο τον καιρό του μαγειρεύοντας χέλια. Ο Ανταγόρας απαντά ότι ο Αγαμέμνονας δεν θα είχε επιτύχει όλα τα περίφημα κατορθώματά του, αν είχε περάσει όλο τον καιρό του φάχνοντας να βρει ποιος ήταν αυτός που μαγείρευε χέλια στο στρατόπεδο. Εξίσου ανεκδοτολογική είναι και μια άλλη ιστορία, από την αυλή του Αντίοχου Γ', του Σελευκίδη πολεμιστή βασιλιά, που είχε το πρόσωπο γεμάτο ουλές από τις μάχες και του έλειπαν δόντια. Ο Αντίοχος και οι αυλικοί του χόρευαν εναλλάξ οπλισμένοι· ο ιστορικός Ηγησιάνναξ από την Αλεξάνδρεια της Τρωάδας ζητά την άδεια να αντικαταστήσει τον χορό με την ανάγνωση των ποιημάτων του και ανταμείβεται για το ποιητικό εγκώμιο του βασιλιά με την ιδιότητα του φίλου του βασιλιά (*φίλος*, βλ. Αθήν. 4.155b· Ma 1999: 226). Τόσο στην αυλή των Αντιγονιδών όσο και στην αυλή των Σελευκιδών διαπιστώνουμε την ελληνιστική αλληλεπίδραση ανάμεσα στον πόλεμο και τη λογοτεχνία, το μαχαίρι και την *Ιλιάδα*· ανάμεσα στη βία μέσω της οποίας προέκυψαν και διατηρήθηκαν τα βασίλεια της ανατολικής Μεσογείου και στην κοινή ελληνική κουλτούρα που τα έδενε μεταξύ τους.

Η θέση της πόλεως

Οι βασιλείς και οι αυλές τους επισημαίνονται ως χαρακτηριστικά στοιχεία του ελληνιστικού κόσμου, ενώ υποβαθμίζεται ο ρόλος της πόλεως, της πόλης-κράτους. Πράγματι, έχει πολλές φορές υποστηριχθεί ότι η πόλις πέθανε με τον Δημοσθένη το 322 ή ακόμη νωρίτερα με τη νίκη του Φιλίππου στη Χαιρώνεια το 338 π.Χ. Ολοένα και περισσότερο, ωστόσο, οι μελετητές αποδεικνύουν ότι η άποψη αυτή δεν ευσταθεί· αντανακλά τη

συνήθη προτεραιοποίηση και εξιδανίκευση της κλασικής περιόδου σε αντίθεση με την «ευτελισμένη» ελληνιστική περίοδο που τη διαδέχτηκε. Οι υποστηρικτές του «θανάτου της πόλεως» έχουν ισχυριστεί ότι με την άνοδο των βασιλέων στην εξουσία η πόλις έπαψε να αποτελεί την αυτόνομη οντότητα που υπήρξε κάποτε. Ήταν όμως ποτέ αυτόνομη η πόλις; Η εστίαση της προσοχής στην Αθήνα είναι εκείνη που οδηγεί στην υπόθεση ότι η αυτονομία θα πρέπει να θεωρείται καθοριστικό στοιχείο της πόλεως. Πολλές πόλεις είχαν ίσως δει την ελευθερία τους να περιορίζεται λόγω των νέων μοναρχιών, αλλά επίσης πολλές ήταν αυτές που είχαν βιώσει ανάλογους περιορισμούς; κατά τους προηγούμενους αιώνες, όταν ήρθαν αντιμέτωπες με την Αθήνα ή τη Σπάρτη. Κατά την ελληνιστική περίοδο είναι μικρότερη η παρουσία τέτοιων ηγεμονικών πόλεων, καθώς οι πόλεις είναι συχνά οργανωμένες σε συνομοσπονδίες, με πιο επιφανείς την Αχαϊκή και την Αιτωλική Συμπολιτεία στην Ελλάδα.

Αν στρέψουμε την προσοχή μας στις χιλιάδες δημοσιευμένες επιγραφές από τις πόλεις του ελληνιστικού κόσμου, η εικόνα που προκύπτει είναι διαφορετική. Αυτό που διαφαίνεται είναι μια εξαιρετικά σφριγηλή αστική ζωή. Συνελεύσεις και συμβούλια ψηφίζουν διατάγματα, τιμούν τους ευεργέτες της πόλης (εὐεργέται), διοργανώνουν γιορτές, διαμορφώνουν κανονισμούς για την τοπική εκπαίδευση και το γυμνάσιο, δέχονται και απαντούν σε επιστολές βασιλέων, οργανώνουν πρεσβευτικές αποστολές σε βασιλείς και σε άλλες κοντινές και μακρινές πόλεις. Πολλά από αυτά συνεχίζουν να γίνονται όπως πριν. Ακόμη και οι τοπικοί πόλεμοι συνεχίζονται, συνήθως για εκτάσεις γης και για τα σύνορα. Το καινούριο στοιχείο είναι, τουλάχιστον όσον αφορά την ευρεία του διάδοσης, η ανάδειξη του βασιλιά και του ισχυρού πολίτη-ευεργέτη ως σημαντικών παραγόντων στη διαμόρφωση του αστικού βίου, όπως αντανακλάται και στα τιμητικά διατάγματα. Ο βασιλιάς, μεταμορφωμένος σε αντικείμενο λατρείας, θα μπορούσε να αποτελέσει ακόμη και μέρος της θρησκευτικής δομής της πόλης.

Κάθε άλλο παρά για θάνατο της πόλεως πρόκειται. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε ακόμη και για ανανέωσή της, καθώς οι βασιλείς, κατά το παράδειγμα του Αλεξάνδρου, άρχισαν να ιδρύουν καινούριες πόλεις, επιβεβαιώνοντας έτσι και τη δύναμή τους και την ελληνική τους ταυτότητα.

Ο Σέλευκος Α΄ είχε τη φήμη ότι του άρεσε ιδιαίτερα να ιδρύει πόλεις (Αππ. Συρ. 57):

Έχτισε πόλεις σε ολόκληρη την επικράτειά του και ονόμασε δεκαέξι από αυτές Αντιόχεια από το όνομα του πατέρα του, πέντε Λαοδίκεια από το όνομα της μητέρας του, εννέα πήραν το όνομά του και τέσσερις τα ονόματα των γυναικών του, δηλαδή, τρεις ονομάστηκαν Απάμεια και μία Στρατονίκεια. Από όλες αυτές οι δύο πιο γνωστές την εποχή αυτή είναι οι δύο Σελεύκειες, η μία χτισμένη στη θάλασσα και η άλλη στις όχθες του ποταμού Τίγρη, η Λαοδίκεια στη Φοινίκη, η Αντιόχεια κάτω από την οροσειρά του Λιβάνου και η Απάμεια στη Συρία. Στις άλλες πόλεις έδωσε ονόματα από την Ελλάδα και τη Μακεδονία ή από τα κατορθώματά του ή προς τιμήν του Αλεξάνδρου· στη Συρία και μεταξύ των βαρβαρικών περιοχών της Άνω Ασίας πολλές από τις πόλεις φέρουν ελληνικά και μακεδονικά ονόματα, όπως Βέρροια, Έδεσσα, Πέρινθος, Μαρώνεια, Καλλιόπολη, Αχαΐα, Πέλλα, Ωρωπός, Αμφίπολη, Αρέθουσα, Αστακός, Τεγέα, Χαλκίδα, Λάρισα, Ηραία και Απολλωνία· στην Παρθία επίσης Σώτεια, Καλλιόπη, Χάρη, Εκαντόπυλος, Αχαΐα· στην Ινδία η Αλεξανδρούπολη· μεταξύ των Σκυθών μια Αλεξανδρεσχάτη. Από τις νίκες του Σέλευκου προέρχονται τα ονόματα του Νικηφόριου στη Μεσοποταμία και της Νικόπολης στην Αρμενία πολύ κοντά στην Καππαδοκία.

Αναμφισβήτητα, υπάρχει κάποια υπερβολή εδώ, αλλά ακόμη κι αν ο Σέλευκος ίδρυσε μόνο το ένα τέταρτο από αυτές τις πόλεις, είναι προφανές ότι απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στην πόλιν. Επιπλέον, τα ίδια τα ονόματα αποκαλύπτουν πολλά για τον κόσμο μετά τον Αλέξανδρο. Ενώ ο Αλέξανδρος κατά μονότονο τρόπο ίδρυε πόλεις που έφεραν το όνομά του, ο Σέλευκος ενδιαφέρεται για τη δυναστεία του. Δεν δίνει μόνο το δικό του όνομα σε πόλεις της επικράτειας, αλλά και τα ονόματα των συγγενών του, τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών· με τον τρόπο αυτό η δυναστεία και οι εκτάσεις που ελέγχει γίνονται ένα. Το άλλο μοτίβο που προκύπτει από την ονοματοδοσία των πόλεων είναι η νοσταλγία για τον τόπο καταγωγής, καθώς η Ελλάδα και η Μακεδονία χτίζονται εκ νέου στην Ανατολή. Το φαινόμενο αυτό θυμίζει την επιθυμία των Πτολεμαίων να διεκδικήσουν την ελληνική τους κληρονομιά μέσω της Βιβλιοθήκης τους.

Η απόκτηση της ιδιότητας της πόλεως έγινε αντικείμενο φιλοδοξίας και ο βασιλιάς ήταν εκείνος χάρη στον οποίο μπορούσε να πραγματοποιηθεί η φιλοδοξία. Υπάρχει μια συναρπαστική επιστολή του Ατταλίδη βασιλιά Ευμένους Β΄ προς μια κοινότητα της Φρυγίας, χρονολογημένη στο

πρώτο μισό του 2^{ου} αιώνα, με την οποία ικανοποιείται το αίτημα των κατοίκων να γίνει η κοινότητά τους πόλις. Η επιστολή στη συνέχεια μεταφέρθηκε σε επιγραφή ως δημόσια επιβεβαίωση της καινούριας κατάστασης. Βλέπουμε επίσης τι πιθανόν απαιτούνταν για μια τέτοια προαγωγή. Είχαν ζητήσει, γράφει ο Ευμένης, να «[τους] παραχωρηθεί το πολίτευμα μιας πόλεως και δικοί [τους] νόμοι και ένα γυμνάσιο, καθώς και πολλά άλλα που συνάδουν με αυτά» (Jonnes και Riel 1997· Bagnall και Derow 2004: αρ. 43). Η φρυγική κοινότητα στο συγκεκριμένο κείμενο όχι μόνο μετατρέπεται σε πόλιν, αλλά γίνεται επίσης ολοφάνερα ελληνική. Η σχεδόν ταυτόχρονη περίπτωση της Ιερουσαλήμ, ωστόσο, αποδεικνύει ότι η απόκτηση των χαρακτηριστικών της ελληνικότητας μπορούσε να συνοδεύεται από ένταση μέσα στην κοινότητα· στις ιουδαϊκές διηγήσεις σχετικά με το αμφιλεγόμενο ανώτερο ιερατικό αξίωμα του Ιάσονα, το γυμνάσιο είναι αυτό που συμβολίζει τον ελληνικό τρόπο ζωής (Α΄ Μακκ. 1.10–15, Β΄ Μακκ. 4.9–19).

Η ελληνικότητα υπήρξε πάντοτε μια σχετικά ευμετάβλητη έννοια, όπως αποδεικνύεται από την κυμαινόμενη αντίληψη της εθνικής ταυτότητας που είχαν οι Μακεδόνες, αλλά από τον 4^ο αιώνα και εξής φαίνεται ότι λαοί οι οποίοι ήταν φυσικό να θεωρούνται μη Έλληνες είχαν αρχίσει ολοένα και περισσότερο να επιθυμούν να περιγράφονται με ελληνικούς όρους, ακόμη και να διεκδικούν την ελληνική ταυτότητα. Οι Λύκιοι, για παράδειγμα, ήταν ένας μη ελληνικός λαός από τη Μικρά Ασία με τη δική του γλώσσα, νεκρικές συνήθειες και θρησκευτικά έθιμα, αλλά δανείζονταν ολοένα και περισσότερο στοιχεία από τους Έλληνες γείτονές τους, μέχρι που κατά την ελληνιστική περίοδο οι δημόσιες επιγραφές από τη Λυκία γράφονταν στα ελληνικά (Byrce 1986: 42–54, 214–215). Στα τέλη του 3^{ου} αιώνα μια πρεσβευτική αποστολή από το Κυτίνιο της μητροπολιτικής Ελλάδας επισκέφτηκε την πόλη της Ξάνθου στη Λυκία, επιζητώντας πόρους για την ανακατασκευή των τειχών της πόλης τους. Οι πρεσβευτές, σε έναν επιτηδευμένο λόγο βασιμμένο σε πολύπλοκα γενεαλογικά επιχειρήματα, έδειξαν πώς οι Ξάνθιοι και οι Κυτίνιοι ήταν συγγενείς, με κοινούς προγόνους οι οποίοι ανάγονταν στους ηρωικούς χρόνους. Ο λόγος τους εξήψε προφανώς το ενδιαφέρον των Ξανθίων, οι οποίοι με υπερηφάνεια τον συνόψισαν σε μια επιγραφή,

αποδεικνύοντας ότι αποτελούσαν μέρος της κοινότητας των Ελλήνων (Bousquet 1988· Erskine 2005: 126–127). Ακόμη ανατολικότερα στη Μικρά Ασία συνέβαινε κάτι παρόμοιο: πόλεις της Παμφυλίας και της Κιλικίας, όπως η Άσπενδος, οι Σόλοι και η Μαλλός, μετατρέπονταν σε ελληνικές με Αργείους προγόνους (Scheer 2003: 226–231). Η ελληνικότητα μπορούσε να επικυρωθεί περαιτέρω με τη συμμετοχή σε μία από τις πανελλήνιες γιορτές που άκμασαν την ελληνιστική περίοδο: όχι μόνο τις αρχαίες γιορτές στην Ολυμπία, τους Δελφούς, τα Ίσθια ή τα Νέμεα, αλλά και καινούριες, όπως η γιορτή της Άρτεμης της Λευκοφρυηνής, η οποία καθιερώθηκε στη Μαγνησία που ήταν χτισμένη στις όχθες του Μαιάνδρου στα τέλη του 3^{ου} αιώνα ή εκείνη της Αθηνάς Νικηφόρου στην Πέργαμο, η οποία απέκτησε πανελλήνιο χαρακτήρα το 182 επί βασιλείας του Ευμένους Β΄ (Rigsby 1996: 179–185, 363–366).

Στο πλαίσιο αυτής της ευρείας κοινότητας των Ελλήνων οι πόλεις είχαν επίσης ένα πολύ έντονο αίσθημα πολιτικής ταυτότητας· από τη μία πλευρά, προσέβλεπαν σε όσα είχαν κοινά με τους Έλληνες, και από την άλλη, έδιναν έμφαση στη μοναδικότητά τους για την οποία ήταν υπερήφανοι. Αυτό προκύπτει από τον αριθμό των τοπικών ιστοριών που γνωρίζουμε ότι γράφτηκαν, παρόλο που ο τοπικός τους χαρακτήρας δεν τους επέτρεψε να επιβιώσουν. Το αίσθημα υπερηφάνειας για την κοινότητα και το παρελθόν της αποτυπώνεται στην αρχή μιας ποιητικής επιγραφής από την Αλικαρνασσό, η οποία έχει τη μορφή ερώτησης προς την Αφροδίτη: «Τι είναι αυτό που φέρνει τιμή στην Αλικαρνασσό;». Η Αφροδίτη απαντά πρώτα με μια καταγραφή των θεών και των ηρώων, οι οποίοι συνεισέφεραν με κάποιο τρόπο στην πρόμη ιστορία της περιοχής, και στη συνέχεια των ποιητών της πόλης και των ιστορικών, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζει ο Ηρόδοτος. Η ενότητα για τους θεούς και τους ήρωες είναι ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα: εξηγεί πώς κάθε πόλη, ενώ μοιραζόταν μια κοινή ελληνική μυθολογία με τις υπόλοιπες, είχε και τη δική της ξεχωριστή εκδοχή. Τα ονόματα και τα πρόσωπα είναι γνώριμα, αλλά οι δραστηριότητες και τα συμφραζόμενα όχι: ο Δίας έχει γεννηθεί στην Αλικαρνασσό, ο Ερμαφρόδιτος είναι ο ευρετής του νόμου γάμου, ο Βελλεροφόντης και ο Ενδυμίωνας συμμετείχαν με κάποιον τρόπο στην ίδρυση της πόλης. Όλες οι ιστορίες απαντούν μόνο στη συ-

γκεκριμένη επιγραφή της Αλικαρνασσού (Isager 1988· Lloyd-Jones 1999).

Η εν λόγω επιγραφή μπορεί να αποδίδει τιμές στην πόλη, αλλά πολύ πιο συνηθισμένα είναι τα ψηφίσματα τα οποία τιμούν εύπορους πολίτες που υπήρξαν *ευεργέται*, ευεργέτες της πόλης, επειδή συμμετείχαν σε μια πρεσβευτική αποστολή ή βοήθησαν όταν υπήρξε έλλειψη σιτηρών. Η κουλτούρα της αριστοκρατικής ευεργεσίας έχει γίνει γνωστή ως ευεργετισμός. Ιδιαίτερη σημασία μεταξύ αυτών των πολιτών έχουν όσοι δρουν ως μεσολαβητές ανάμεσα στην πόλη και τον βασιλιά και οι οποίοι μπορεί να συγκαταλέγονται μεταξύ των φίλων του βασιλιά, όπως ο Ηγησιάναξ από την Αλεξάνδρεια της Τρωάδας ήταν φίλος του Αντίοχου Γ'. Η εγγύτητα στη βασιλική εξουσία προσφέρει μεγάλο κύρος σε αυτούς τους πολίτες στην κοινότητα από την οποία προέρχονται. Πρώιμο παράδειγμα αποτελεί μια αθηναϊκή επιγραφή του 283/2, με την οποία τιμάται ο κωμικός ποιητής Φιλιππίδης, φίλος του Λυσίμαχου. Οι διαμεσολαβήσεις του Φιλιππίδη ανάμεσα στον βασιλιά και την Αθήνα τοποθετούνται χρονικά σε μια περίοδο περίπου δεκαπέντε ετών. Ο Φιλιππίδης ζητά με επιτυχία από τον Λυσίμαχο να αφήσει ελεύθερους τους Αθηναίους που είχαν πολεμήσει στο πλευρό των Αντιγονιδών στην Ιψό, λαμβάνει σιτηρά ως δώρο από τον βασιλιά και βοήθεια για τη γιορτή των Παναθηναίων και παίρνει εγγυήσεις για βοήθεια μετά την απελευθέρωση της πόλης από τον Δημήτριο Πολιορκητή το 287. Οι υπηρεσίες που προσέφερε ο Φιλιππίδης στην πόλη δεν περιορίζονται απλώς σε αυτές τις χάρες που απέσπασε από τον βασιλιά, για τις οποίες κύριος ευεργέτης είναι ο ίδιος ο βασιλιάς. Ο Φιλιππίδης ήταν σαφώς πολύ εύπορος και χρησιμοποίησε επανειλημμένα τα πλούτη του για το καλό της πόλης. Εκτός από την κάλυψη των εξόδων για την ταφή των Αθηναίων νεκρών στην Ιψό και τη χρηματική υποστήριξη για τον επαναπατρισμό των επιζώντων, ο Φιλιππίδης δαπάνησε ένα μεγάλο ποσό για διαγωνισμούς και θυσίες στην Αθήνα. Εντύπωση προκαλεί η απουσία από την επιγραφή οποιασδήποτε άμεσης αναφοράς στην επιτυχημένη του καριέρα ως δραματικού ποιητή, παρόλο που υπονοείται με την απόφαση να τον στεφανώσουν κατά τα Μεγάλα Διονύσια και να στήσουν ένα χάλκινο άγαλμά του στο θέατρο (SIG³ 374· Bagnall και Derow 2004: αρ. 13· Πλούτ. *Δημοσθ.* 12). Χάρη στην ισχύ των ελληνι-

στικών μοναρχών, οι οποίοι δρούσαν εκτός των πολιτικών δομών, ξεχώρισαν άνδρες όπως ο Φιλιππίδης και ο Ηγησιάναξ, των οποίων η ζωή και η επιρροή διασταυρώνονταν μεταξύ της πόλης και της αυλής, ενισχύοντας η μία την άλλη.

Η επίδραση της Ρώμης

Ενώ για τους Έλληνες του 4^{ου} αιώνα η Περσική αυτοκρατορία ήταν στοιχείο της πολιτικής ζωής, οι απόγονοί τους στα τέλη του 3^{ου} αιώνα μεγάλωσαν με τους ελληνιστικούς βασιλείς. Για τον Αθηναίο ιστορικό Πολύβιο αυτό που έχρηζε εξήγησης ήταν η άνοδος της Ρώμης και η κατάρρευση του πολιτικού κόσμου που είχαν γνωρίσει οι σύγχρονοί του, ενός κόσμου ο οποίος μέχρι την εμφάνιση της Ρώμης θα φαινόταν απίθανο ότι θα μπορούσε να αλλάξει. Αυτό ήταν το αντικείμενο της ιστορίας του, όπως εμφανώς δηλώνει στην αρχή του έργου του (1.1.4–5):

Άλλωστε είναι τόσο απίστευτα τα γεγονότα που αποφάσισα να εξιστορήσω, ώστε από μόνα τους αποτελούν αρκετή πρόκληση και παρόρμηση για όλους, νέους και γέροντες, να μελετήσουν το ιστορικό μου έργο. Γιατί ποιος άνθρωπος είναι τόσο ελαφρόμυαλος ή πνευματικά οκνός, που να μη θέλει να μάθει πώς και από τι λογής πολίτευμα νικήθηκαν σχεδόν όλα τα έθνη της οικουμένης σε διάστημα μικρότερο από πενήντα τρία χρόνια και βρέθηκαν κάτω από τη ρωμαϊκή κυριαρχία, πράγμα μοναδικό στην ιστορία; (μτφρ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος)

Τα πενήντα τρία χρόνια που αναφέρει ο Πολύβιος, στη διάρκεια των οποίων πιστεύει ότι η ιστορία της Ιταλίας και της Λιβύης συγχωνεύτηκε με αυτήν της Ελλάδας και της Ασίας, αρχίζουν με την 140^η Ολυμπιάδα (220–216)· η περίοδος αυτή ολοκληρώνεται με το τέλος του Μακεδονικού βασιλείου που επισφραγίστηκε με την ήττα του Πύρρου από τους Ρωμαίους στη μάχη της Πύδνας το 168, μετά από την οποία έπρεπε όλοι να υποταχθούν στις ρωμαϊκές διαταγές (Πολ. 1.3, 3.4). Η αλλαγή αυτή ήταν ακόμη πιο απροσδόκητη, καθώς το 220 και οι τρεις κύριες δυναστείες είχαν αναζωογονηθεί χάρη στους νέους βασιλείς, δύο εκ των οποίων ήταν εντυπωσιακά δυναμικοί: ο Φίλιππος Ε', ο οποίος στην αρχή της βασιλείας του φαινόταν ως πολλά υποσχόμενος για την Ελλάδα, και ο Αντίοχος Γ', ο οποίος για τα επόμενα τριάντα χρόνια ανακτούσε συστηματικά εδάφη της αχανούς αυτοκρατορίας του προγόνου του Σέλευκου Α'. Δύο, ωστόσο, αποφασιστικές μάχες, στις Κυνός Κεφαλές το 197 και στη Μαγνησία το 189, έθεσαν τέλος στις φιλοδοξίες και των δύο

αυτών βασιλέων και τους ανάγκασαν να πληρώσουν πολεμικές αποζημιώσεις στη Ρώμη.

Ο ισχυρισμός του Πολυβίου ότι ήδη από το 168 ολόκληρος ο κόσμος ήταν υποτελής στη Ρώμη ίσως είναι αμφισβητήσιμος· η Ρώμη δεν διατήρησε, για παράδειγμα, δυνάμεις κατοχής στην Ελλάδα μετά τη διάλυση της Μακεδονικής μοναρχίας. Για τον Πολύβιο, ωστόσο, η εξουσία δεν ήταν ζήτημα φρουρών ή φόρων, αλλά εξαρτιόταν από την ικανότητά της να επιβάλλει την υπακοή (Derow 1979). Την ικανότητα αυτή τη διέθετε η Ρώμη, όπως με δραματικό τρόπο αποδείχθηκε την ίδια χρονιά από την αντίδρασή της στην εισβολή του Αντίοχου Δ΄ στην Αίγυπτο. Μια απλή και κοφτή εντολή από τον Ρωμαίο απεσταλμένο, τον Γάιο Ποπίλλιο Λαίνα, ήταν αρκετή για να αναγκαστεί ο Αντίοχος να εγκαταλείψει την προσπάθεια και να αποχωρήσει· λέγεται ότι ο Ρωμαίος χάραξε έναν κύκλο γύρω από τον Αντίοχο και του ζήτησε να μην εξέλθει, προτού του ανακοινώσει την απόφασή του (Πολ. 29.27).

Οι Ατταλίδες της Περγάμου, για πολλά χρόνια σύμμαχοι των Ρωμαίων στην Ανατολή, είχαν επωφεληθεί νωρίς από τις ριζικές αυτές αλλαγές. Μετά την απόσχισή τους τον 3^ο αιώνα από το βασίλειο των Σελευκιδών εκμεταλλεύτηκαν τους αποδυναμωμένους γείτονές τους, τους Αντιγονίδες και τους Σελευκίδες, για να επιβληθούν ως ισχυρή δύναμη στη Μικρά Ασία. Αυτοπροβάλλονταν ως σωτήρες των Ελλήνων από τους ταραχοποιούς Κέλτες της κεντρικής Μικράς Ασίας. Το ανακτορικό τους συγκρότημα στην ακρόπολη της Περγάμου λειτούργησε ως διαφήμιση για τις πολιτικές και πολιτιστικές τους φιλοδοξίες. Ξεκίνησαν την υλοποίηση ενός περίτεχνου οικοδομικού προγράμματος, την κατασκευή του Μεγάλου Βωμού με τον πολυτελή και χαρακτηριστικό ανάγλυφο διάκοσμο και την ίδρυση μιας βιβλιοθήκης. Και σε αυτή την περίπτωση είναι προφανής ο σύνθετος χαρακτήρας της ελληνιστικής βασιλείας, καθώς οι Ατταλίδες δεν προσβλέπουν μόνο στην ελληνική τους κληρονομιά αλλά και στην Ανατολή, διεκδικώντας την ηγεμονία στον ελληνικό κόσμο και προσπαθώντας ταυτόχρονα να εδραιωθούν στην Ασία (Kuttner 2005). Το τέλος του Μακεδονικού βασιλείου το 168 ανέδειξε τους Ατταλίδες σε ακόμη ισχυρότερη δύναμη στην Ανατολή, αλλά προκάλεσε μεγαλύτερη ένταση στη σχέση τους με τη Ρώμη. Ο τελευταίος της δυναστείας, ο Ατταλός Γ΄, πέθανε πρόωρα το 133 και στη διαθήκη

του άφησε το βασίλειό του στη Ρώμη. Με τρόπο που αντικατοπτρίζει την ευμετάβλητη φύση της ανάμειξής τους στην Ανατολή, οι Ρωμαίοι, αντί να τοποθετήσουν έναν καινούριο ηγεμόνα, ανέλαβαν οι ίδιοι τον έλεγχο και το βασίλειο μετατράπηκε στη Ρωμαϊκή επαρχία της Ασίας. Κατά πόσον η εξέλιξη αυτή συνέβη σχετικά γρήγορα ή όχι αποτελεί θέμα αντιπαράθεσης μεταξύ των μελετητών, των οποίων οι διαφορές στο εν λόγω ζήτημα αποτυπώνουν τις γενικότερες διαφορές σχετικά με τη φύση του ρωμαϊκού ιμπεριαλισμού.

Ο 2^{ος} αιώνας είδε τη σταδιακή μεταμόρφωση της Ανατολής, καθώς ο ρωμαϊκός έλεγχος γινόταν ολοένα και μεγαλύτερος. Αρχικά η Ρώμη είχε αυτοανακηρυχθεί απελευθερώτρια της Ελλάδας με την περίφημη διακήρυξη στη γιορτή των Ισθμίων κοντά στην Κόρινθο το 196, αλλά ήδη στο τέλος του αιώνα η Μακεδονία και η Ασία είχαν Ρωμαίους διοικητές και κατέβαλλαν φόρους στη Ρώμη. Η απερίσκεπτη προσπάθεια της Αχαϊκής Συμπολιτείας να διεκδικήσει την ανεξαρτησίας της τη δεκαετία του 140 οδήγησε στην καταστροφή της Κορίνθου από τον Ρωμαίο ύπατο Λεύκιο Μόμμιο· η επιλογή της πόλης είχε ιδιαίτερο συμβολισμό για το τέλος της ελευθερίας των Ελλήνων. Ωστόσο, ο έλεγχος των Ρωμαίων μπορούσε ακόμη να κλυδωνιστεί, όπως θα αποδείκνυε ο Μιθριδάτης τον επόμενο αιώνα, όταν πρώτα κατέλαβε τη Μικρά Ασία και έπειτα την κυρίως Ελλάδα σε μια εκστρατεία που αποκάλυψε πόσο εύθραυστη ήταν η ρωμαϊκή κυριαρχία, καθώς και την εχθρότητα που αισθάνονταν ορισμένοι Έλληνες εναντίον των Ρωμαίων. Οι διαβόητες σφαγές των Ρωμαίων και των Ιταλών που έλαβαν χώρα στη Μικρά Ασία την περίοδο εκείνη θα μπορούσαν να είχαν συμβεί μόνο με τη συμμετοχή των εκεί Ελλήνων (Αππ. Μιθρ. 22–23). Η καταστροφική πολιορκία της Αθήνας από τον Σύλλα το 86 κατά τη διάρκεια του Α΄ Μιθριδατικού πολέμου σηματοδότησε την έντονη αντίθεση με την πατρωνία της πόλης από τους Πτολεμαίους και τους Ατταλίδες (Hoff 1997).

Η αυξανόμενη επιρροή της Ρώμης στην Ανατολή συμπίπτει με την ολοένα και μεγαλύτερη παρουσία πνευματικών και λογοτεχνικών μορφών στη Ρώμη. Στην αρχή συνήθιζαν να έρχονται στη Ρώμη ως πρεσβευτές. Ο Ηγησιάναξ από την Αλεξάνδρεια της Τρωάδας, ο ιστορικός και φίλος του Αντίοχου Γ΄, ήταν στη Ρώμη τη δεκαετία του 190, για να διαπραγματευτεί τη συμμαχία εκ μέρους